

I. főreferátum

A MAGYARORSZÁGI RENDSZERVÁLTÁS ÉS BŰNÖZÉS JELLEMZŐI

Irk Ferenc

I. A be nem teljesült várakozások

Az utóbbi fél évtizedben Európának egyik jellemzője a be nem teljesült reményések okozta csalódottság. Legalábbis ami az emberek többségét illeti. Van ugyanakkor egy kisebbség, amelynek a kilencvenes évek eleje a nem remélt érvényesülési lehetőségeket teremtette meg. A harmadik főszereplő az állam, amelynek legfőbb hatalmi szerveit hiába legitimálták immár többszöri választás útján, a lakosság többsége – inkább, mint valaha – közös ellenségnek tekinti.

Az ország gazdasági teljesítménye csakúgy, mint teljesítőképessége jelenleg gyakorlatilag áttekinthetetlen. A hivatalos mutatók szerint az ország lakosságának helyzete a ténylegesnél sokkal rosszabb kellene legyen, miközben (jórészt ellenőrizetlen, tudományosan nem bizonyított) becslések szólnak arról, hogy a nemzeti jövedelemnek mintegy egyharmadát a legalitás határán vagy azon kívül működő ún. fekete- vagy szürkegazdaságban termelik meg és osztják szét.

Bebizonyosodott, hogy az állam – jogállami alapelvek felrúgása nélkül – képtelen egyrészt a gazdasági élet tisztaságának jogi (és nem jogi) eszközökkel való szabályozására, másrészt a törvényi előírásoknak érvényt szerezni. Ennek egy része az a terület, ahol teljességgel alkalmatlannak tűnik az illegálisnak vélt tevékenység törvényes eszközökkel való felszámolására.

Tudjuk, hogy a hatalom ellenében való tevékenység nem magyar, még csak nem is közép-európai jelenség. Nagy volumenű és tömeges adócsalások, korrupciós botrányok voltak és lesznek csaknem mindenütt. Számos szakember véleménye szerint az állami tekintély világszerte hanyatlik, s régióink – benne Magyarországgal – ebbe a folyamatba a rendszerváltással egy időben kapcsolódott be.

Így pl. információk hangzanak el arról, hogy a feketegazdaság által a német államnak okozott kár 1994-ben elérte a 100 millió DM-t. Németországban is milliárdokat veszít az állam azon, hogy a munkanélküliek egy része felveszi a munkanélküli segélyt, miközben valamelyik vállalkozónak feketén dolgozik. A gépkocsikkal elkövetett, a balesetek utáni, kezelőorvossal közösen megvalósított biztosítási csalások aránya elképesztő méreteket öltött. Az állampolgárok 69%-a vallotta be, hogy becsapta az adóhivatalt, 76%-a folytat magánbeszélgetést hivatali telefonon, 68%-a csempészik külföldi útján, s 51%-a lop a munkahelyéről.¹ Ugyanezen országban – s Európában nem egyedülállóan – az adórendszer egyik specialitása, hogy a megvesztegetés összegét a megvesztegető adóalapjából levonhatja. Az adóhatóság csak azt vizsgálja, hogy az egyik cégnél – bármilyen címen – kiadásként szereplő összeg a másik cégnél bevételként megjelent-e, s e bevétel után adófizetési kötelezettségének eleget tett-e.² Így igazuk lehet azoknak, akik szerint

¹ Kaum ein defektes „Cabrio-Verdeck.” Stern 1995/5.

² Vö.: Gordon T.: Milliós korrupciók az NSZK-ban. Magyar Hírlap 1995. január 3.

a jelenlegi német jog „morális üzenete inkább felbujtó, semmint eltanácsoló. Annak a polgárnak, akire a közelet rivaldafényéből semmi sem jut, végképp nem lesznek lelkiismereti megfontolásai. Legfeljebb büntetőjogi aggályai.”¹ Mint láthatjuk, ezek is leküzdhetők. A vesztegetési ügyek botránykrónikáinak legnevesebb szereplőit is – legyen az akár tartományi miniszterelnök vagy a kormány valamelyik szürke minisztere – legfeljebb menesztik hivatalukból. Olyan országok, régiók is ismertek (Európa közepén is), ahol sok évtizedig csak a gyanakvás élt az emberekben arról, hogy a többség kárára egy kisebbség talán törvénytelenül (pontosabban: a törvények „felett”) él kitűnő körülmények között. Azután a gyanakvás egyszerre bizonyosságra változott. Kiderült, hogy a legszigorúbb erkölcsi elveket zászlójukra tűző érdekcsoportok sem tartózkodnak saját eszméik felrúgásától minden olyan esetben, amikor ezt rövid távú érdekeik sérelme nélkül megtehetik. E néhány példa is bizonyítja: a moralitáson alapuló jogi normakövetés hiánya nem csak a közép-kelet-európai régió országai polgárainak sajátossága, s ezért nem is lehet a negyvenes évek kommunista megszállás számlájára írni. Ha hagyják, az emberek Európa mindegyik részén mindent elkövetnek önszervező érdekeik érvényre juttatásáért.

Két alapvető különbségről azonban hiba volna megfeledkezni. Az egyik: milyen szilárd alapokon nyugodott (nyugszik) az a morális háttér, ami lehetővé tette a törvényes és erkölcsös, illetve a törvénytelen és erkölcstelen világos egybekötését és elhatárolását egymástól. A másik: mennyire volt stabil az az állam, aminek erejét a törvénytelen pénzelosztás és -elvonás sújtotta.

II. A rendszerváltás nem kívánt következményei

Európa e régiója az anyagi javakban évszázadok óta szükségét szenved. Az értékhierarchiában hosszú idő óta az élet értékét megelőzik az anyagiaké. Természetes, hogy az emberek elsősorban e tekintetben vártak gyökeres fordulatot. Annál inkább reménykedtek, hiszen kinek a néhány napos személyes tapasztalás, kinek a televízió világa – szemben a hivatalos propagandával – azt a hamis képet sugallta, hogy a szögesdrótokon túl gazdagság uralkodik – méghozzá mindenkinek. Vagy ha mindenki számára nem is, de azoknak mindenképpen, akik szorgalmasak és dolgozni akarnak.

Az átlagember minden tekintetben saját biztonságának, anyagi jólétének növekedését remélte a számára újnak beharangozott világtól. Ehhez képest azt érezte, hogy minden – vagy csaknem minden – olyan mutató, ami számára a köznapi élet biztonságához elengedhetetlen: vagy változatlan maradt vagy romlást jelzett. Tudomásul kellett vennie vezetőnek és vezetettnek egyaránt, hogy az emberi jogok, ezeken belül a szabadságjogok kiteljesedése nem sokat ér, ha ezek mellé olyan hátrányok párosulnak, amelyek egzisztenciális jellegűek.

A lakossági közhangulat és az objektív valóság között olykor jelentős szakadék tátong. Azt azonban számos kutatás kimutatta, hogy fontossági szempontból a kettő közül egyik sem rangsorolható a másik elé.²

Szakadék tátong az állam elvárásai és a lakossági támogatottság között. Ennek eredménye lehet, hogy a jelenleg gyorsan átalakuló és – mint már említettük – mindenféle szilárd morális támaszt nélkülöző társadalmakban a lakosság túlnyomó többsége cinkosan összekacsint vagy épp tevőlegesen támogatja a szervezett bűnözés bizonyos formáit, az adócsalást, a vámbűncselekményeket, ezek elkövetőit és semmi kivétel nélkül nem lát a nemzetgazdasági szempontból egyre kezelhetetlenebb fekete- és szürkegazdaságban.

Jól fejezi ki mind a lakossági preferenciáját, mind a közhangulat változását egy 1995 januárból, ill. májusból származó közvélemény-kutatás néhány eredménye.³ A rendszerváltás utáni első parlamenti és kormánykoalíciót a magyar lakosság 1994 tavaszán elsősorban többséggel „nyugállományba küldte”. Az új, magát szociális és liberális értékek képviselőjére hivatottnak tekintő koalíció első fél éve után a lakosság a legfontosabb szempontnak azt tartja, hogy a kormány mennyire vezeti jó irányba az ország gazdaságát (72, ill. 77%). A prioritások rangsorában ezután a szociális gondok enyhítése (57, ill. 66%), majd a közrend és a törvényesség garantálása (52, ill. 52%) áll. Mindezen szempontok mögött elenyésző fontosságú az emberek számára, hogy a kormány mennyire biztosítja a sajtószabadságot, a szabad véleménynyilvánítást (12, ill. 4%), vagy mennyire figyel oda a közvélemény hangjára (28, ill. 22%). A lakosságot az is csak mérsékelten foglalkoztatja (30, ill. 35%), hogy mennyire vet gátat a korrupciónak, a visszaéléseknek. Nem ellentmondás, csak az érem másik oldala, hogy ugyanez a közvélemény-kutatás tárta fel azt, hogy a

¹ Ld. előbb.

² Vö.: *Fattah, E.: The interchangeable roles of victim and victimizer.* HEUNI papers No. 3, Helsinki 1974.

³ Vö.: *Magyar Hírlap* 1995. január 19. 4. p., ill. május 10. 4. p.

lakosság épp az utóbb említett kormányzati tevékenységgel a legelégedetlenebb (33, ill. 26%), pontosabban: az utóbbi felmérés szerint már éppoly elégedetlen, mint az országban megteremtett légkör minőségével (37, ill. 23%), ill. a szociális gondok enyhítése érdekében végzett tevékenységével (36, ill. 21%), s mintegy feleannyira jó a véleménye, mint a kormányzat szomszédos országokkal folytatott politikájáról (ott az elégedettségi szint 62, ill. 54 a 100 fokú skálán). A lakosságnak lényegében azonos a véleménye a kormánynak a közrend, közbiztonság érdekében kifejtett ténykedéséről (45, ill. 35%), gazdaságirányító tevékenységéről (44, ill. 34%), a közvéleménnyel való törődéséről (43, ill. 29%), a kultúra és a művelődés számára biztosítandó feltételek megteremtéséről (43, ill. 32%) és szavahihetőségéről (42, ill. 27%). Ezek a tapasztalatok arra utalnak, miszerint a lakosság egyre szkeptikusabb a rendszerváltás előnyeivel szemben. A kormányzat 1994. március 13-i, többek által sokkterápiának nevezett intézkedései nemcsak a rangsorolásban vezettek átrendeződésekhez, hanem tovább mélyíthetik az ellentétet részint vezetők és vezetettek, részint a még mindig viszonylag nagy mozgástérrel rendelkező vállalkozók és a költségvetési intézményekben dolgozók között. A lakosság az elmúlt években azt is megtapasztalta, hogy az egykori ellenzék, mihelyt hatalomra jut, a korábbi reflexek szerint reagál a környezet kihívásaira. Ezek részletezésére itt sem hely, sem indok nincs.

A gazdasági döntések jelentős része áttekinthetetlen elvek és pontos szabályozás nélkül születik meg. A vagyonátulalásokból keletkező pénztranzakciókat egyszerűen lehetetlen nyomon követni.⁶ A közép-kelet-európai régió politikusai még nem vették észre, hogy az újonnan és anyagilag sikeresen vállalkozók az extraprofitot – megfelelő ösztönzés hiányában – nem a gazdaságba forgatják vissza, hanem felélik, magánvagyonukat gyarapítják vele.⁷

A befolyással üzérkedés a szocialista hiány- és a jelenleg feudálkapitalistának nevezhető, protopiagdaságban egyaránt jelentős szerepet játszik. A folyamatosnak tekinthető jelenségnek azonban szereplői részben mások, kezelési módja pedig gyökeresen eltérő. (Éppen e módszer megvalósítási technikájában voltak részint egyazon országon belül különféle időszakokban, részint ugyanazon időszakban különböző országok között igen jelentős eltérések.)

Amint az a közvélemény-kutatásokból kitetszik: a lakosság az új rendszer imént említett, részben a régi szokásokon alapuló, bár azoktól eltérő köntösbe burkolt jellegzetességeivel megtanult együtt élni. Bár bosszantja, nem igazán izgatja. A mindennapi életben nem a szervezett bűnözés alakulása zaklatja fel elsősorban, mert annak kára számára közvetlenül nem érzékelhető. (Pontosabban: nagyon is érzékelhető, de részint nem tud róla, részint nem tud mit kezdeni vele, hiszen nem érez lehetőséget arra, hogy a jelenségre befolyást gyakoroljon. Mintegy „istencsapásként”, végzetként éli meg.) Sokkal inkább foglalkoztatják a mindennapi nyugalmát, anyagi biztonságát veszélyeztető jelenségek. Akár nagy egy ilyen károkozás bekövetkezésének valószínűsége, akár kicsi.

III. A régi és az új prevenció (és kriminálpolitika) eltérő jellemzői

A magyar bűnmegelőzés a nyugat-európai országok többségéhez hasonlóan a bűnmegelőzést csakúgy, mint az ezen belüli kriminálpolitikát a társadalmi igazságosság elveire alapozva a köznyugalom megőrzésére összpontosította. Ez azzal a szemlélettel járt együtt, hogy figyelmét elsősorban azokra a cselekményekre, s elkövetőikre korlátozta, amelyek az éppen uralkodó politikai irányvonal hangadóinak véleménye szerint súlyos mértékben veszélyesek voltak a társadalomra. A háttérben kettős igény állt: egyrészt a közvélemény, másrészt a hatalom gyakorlói félelmének leszerelése.

A közvélemény elsősorban azoktól a cselekményektől tartott, amelyek mindennapi életének nyugalmát zavarták. Főként az anyagi javak, majd ezeket követően az élet, testi épség elleni bűncselekmények szerepeltek az ilyen listák élén. A hatalom természetesen a rendszerellenes vagy annak vélt viselkedéseket kívánta pönalizálni. A diktatúra keretei között ezeknek az igényeknek nem is volt nehéz több-kevesebb sikerrel megfelelni. S ilyen viszonyok mellett eredményes lehetett mind a kriminálpolitika, mind a bűnmegelőzés.

Az új prevenció elsősorban abban tér el a régitől, hogy a társadalom nyugalmának biztosításán túl magára kell vállalnia a közreműködést a szervezetek szabályozásában. Amíg a személyközi konfliktusok rendezésében, az igazság ilyen közegben való szolgáltatásában a büntetőjog otthonosan mozog, addig az utóbbi szerepvállalása sok évszázados működésetől idegen. Ez szoros összefüggésben van azzal a ténnyel,

⁶ Vö.: *Sukósd M.*: Kik csinálhattak a semmiből vagyont? Népszabadság, 1995. március 24. 21. p.

⁷ Vö.: a Hegedűs Zsuzsával készült interjú. Népszabadság, 1995. március 17. 15. p.

hogy a társadalomra veszélyesség prioritási rangsorában alapvető változások következtek be. Ez a változás együtt kellene járjon azzal, hogy az új célok mellé a büntetőjognak adekvát eszközöket is sikerüljön találnia. Az elmúlt egy-másfél évtized nyugat-európai és az elmúlt fél évtized közép-kelet-európai történései azt tanúsítják, hogy ez a fáradozás nem vezetett sikerre. A tapasztalatok arra figyelmeztetnek, hogy a büntetőjog nemcsak a hagyományos bűncselekmények kezelése során veszített szerepéből, hanem teljességgel alkalmatlan az új jelenségek kedvező irányú befolyásolására.

Ennek ékezősúlyú bizonyítéka, hogy számos olyan bűncselekmény-kategória létezik a büntető törvénykönyvekben, amelyeket a statisztikában egész egyszerűen nem fednek le konkrét bűnügyek. Mint ismeretes, ennek nem az az oka, hogy a jogalkotó hibásan mérte fel a jelenségeknek akár a társadalmi veszélyességét, akár csak a gyakoriságát. A probléma az, hogy nem számolt kellően a cselekmények jogállami keretek közötti bizonyítási nehézségeivel. Ez pedig egyet jelent a közvélemény szemében részint magának az államnak, részint a büntetőjog szerepének degradálódásával. A polgár tudja, hogy vannak ügyek, azt is, hogy ezek büntetendő ügyek. Tudja, hogy ezen cselekmények elkövetői nem kerülnek felelősségre vonásra, ám nem érti, hogy miért.

IV. Racionális vagy irracionális kriminálpolitika?

Ma már senki nem képzeli azt, hogy a volt szocialista országokban a társadalmi jelenségek működési mechanizmusában a rendszerváltás pillanatában bármiféle gyökeres változás, hirtelen fordulat következett volna be. Az országok többségében ezt szerencsére az új hatalom sem akarta sem a hazai lakossággal, sem a külföldiekkel elhitetni. Többségükben formálisan kötődnek múltjukhoz: módosított alkotmányok, büntető és polgári törvénykönyvek szolgálják az új rendet.

Nem változtak meg lényegesen a társadalmi körülmények sem, következésképp a devianciák működési mechanizmusai sem. Ami igen gyökeres fordulat, az a pénz szerepének megváltozása, következésképp a vagyoni javakkal kapcsolatos jogellenes cselekmények jelentőségében, struktúrájában és dinamikájában bekövetkezett átalakulás. Ezzel együtt jár, hogy a régió tudósainak és politikusainak (a két kategória itt gyakran fedi egymást) szembe kell nézniük azzal a jelenséggel, ami a nyugati kapitalizmus egyik fő jellemzője: a technikai racionalitás egyre gátlástalanabb rombolása a morál, a politika, a társadalom szférájában. Az a tény, hogy a piac, a pénz világa úgy tűnik, felülkerekedik az állam és a jog rendjén, a közgazdaságtan egyre inkább győzedelmeskedik a politika felett, a piac szabályozó szerepe pedig mindinkább felváltja az állami szabályozást.¹

A folyamatosság és változás lágtávosabb szintere a *korrupció*. Itt érhető leginkább tetten az a „fejlődés” is, ami a hiánygazdaságból a piacgazdaságba történő átmenet során bekövetkezett. A hiánygazdaságban, ahol elsősorban nem a pénznek, hanem a pénz tárgyiasult formájának volt jelentősége, a korrupció, s ami ezzel együtt járt: a befolyással üzérkedés elsősorban a hiánycikkeknek számító tárgyak és/vagy szolgáltatások elsajátítására, megszerzésére irányult. Az informális, pénzmozgást gyakran nélkülöző előnyadásnak és megszerzésnek a tradíciója ma is tovább él – immár nagyságrendileg más értékek vonatkozásában.

A pénz szerepének megnövekedésével azonban új, a legalitás hézagait kihasználó illegális, a jogállamiságnak nemcsak az eszméjét, de a mindennapi gyakorlatát is sértő vagy veszélyeztető formák is keletkeztek. Megváltoztak a főszereplők is. Bolti eladók, tanácsi osztályvezetők és kispénzű átlagpolgárok helyett a hatalom különböző szintjein levő döntéshozók és döntéshozók egyrésztől, gazdag vállalkozók másrésztől a történetek főszereplői. És a kapcsolatok, a kölcsönös szivességek láncai – mint régen.

Új erőfeszítéseknek is tanúí lehetünk. A gazdasági élet erős szereplői az állami és pártapparátusok mone-tárisan gyenge szereplőit megpróbálják „kisegíteni”, hozzájárulni pártok, a mögöttük levő alapítványok, intézmények vagyoni természetű nehézségeinek leküzdéséhez. A jelenlegi viszonyok között a közélet tisztaságának legsúlyosabb és hosszú távon is legveszélyesebb kockázata, ha a kétes eredetű *magánítke bevonul az anyagi nehézségekkel küzdő pártokba vagy közintézményekbe.*

A bűnügyek alakulásáról szóló statisztikák ma elsősorban nem a hatalom eltusolásai igyekezete folytán megbízhatatlanok, hanem azért, mert jelentős területek teljes terjedelmükben kívül rekednek a legalitás szféráján. Szervezetek és intézményhálózatok alakulnak és szakosodnak arra, hogy amit a legális jogszolgáltatás képtelen átvállalni, azt az illegális szférájában el lehessen érni. Ilyen pl. az adósságok, különféle,

¹ Vö.: Sack, F.: *Közeledések és konfliktusok az elméleti és metodológiai nézőpontokban.* Előadás a XI. Nemzetközi Kriminológiai Kongresszuson. Budapest, 1993.

elsősorban kisvállalkozások közötti, magánszférát érintő pénzbehajtásai, a területfoglalások mindinkább természetessé váló gyakorlata.

Napjainkban azonban egy ennél is veszélyesebb jelenségre figyelhetünk fel, amelyre ugyancsak jellemző a szervezettség. Ez a *fanatikus erők* semmit és senkit nem kímélő rombolása. Az előbbi csoporttal szemben itt az egyén saját érdekeit is negligálja egy magasabb cél megvalósítása érdekében. 1995 bizonyítja: nincs már szükség nukleáris energiára. E szervezetek a legegyszerűbb technikákkal és részben a nagyhatalmaknak egymás elpusztítására kifejlesztett anyagainak felhasználásával, a világ bármely pontján és bármikor képesek az államot összeroppantani, a társadalmat szétzúzni. Ahogy egy újság címe jelzi: „Ideggázt csinálni könnyebb, mint rétest.”

A racionális kriminálpolitika – szemben az irracionálissal – tudomásul kell vegye a realitásokat akkor is, ha azok szilárd tabukat döntögetnek. Ennek a kriminálpolitikának világosan definiálnia kell a realisan elérhető célokat, s ezekkel összefüggésben azokat a tetteket, amelyek befolyásolására eredménnyel válalkozhat.

A hatalmi politika – miként már láthattuk –, nagy készséget mutat abban az irányban, hogy a büntetőjogot továbbra is korlátlanul felhasználja érdekeinek védelmére. Sajnálatos módon a modern társadalom újonnan keletkező káros jelenségeinek a többségével szemben alkalmatlan eszköz e jelenségek befolyásolására. (Ilyenek pl. a technikai fejlődéssel összefüggő gondatlan bűnözés, a természeti és környezeti károkozások számos formája.) Ez a helyzet azonban a szervezett bűnözés korszerű formáinak elterjedésével vált a leglátványosabbá.

Úgy tűnik, hogy az évezred végén tudomásul kell vennünk: a büntetőjog alkalmatlan eszköz az arctalan, elszemélytelenedett társadalomra káros jelenségek befolyásolására. Ami egyben azt is jelenti, hogy szerepvállalása megmarad a hagyományos bűncselekmény-kategóriák körén belül. A tudomány, a technika és a megváltozott körülmények között itt kell szerepét kiteljesítenie. Be kell látni, hogy a büntetőjog használhatatlan mindazon esetekben, amikor a cselekménynek nincs konkrét elkövetője vagy ugyanilyen áldozata; még inkább akkor, ha a két főszereplő egyike sem fizikai személy.

Összegzés: Egy olyan társadalomban és államban, amelyet mindenekelőtt a pénzügyi érdekek irányítanak, a büntetőjog alkalmatlan eszköz ezen érdekek korlátozására. A büntetőjog a múltban csakúgy, mint a jövőben kizárólag a szituatív és hagyományosnak tekinthető bűncselekmények körében remélhet sikereket. Ezek viszont nagyon fontosak amiatt, mert a lakosság biztonságérzetének fontos adalékai. A bűnmegelőzésnek ezt a kört kell megcéloznia és le kell mondania a nagy energiárafordítást, ám csekély hasznot hozó egyéb cselekmények szabályozásának igényéről.

V. Racionális vagy irracionális bűnmegelőzés?

Miként a kriminálpolitikának, úgy a teljes bűnmegelőzésnek is szembe kell néznie bizonyos realitásokkal. Az egészséges gondolkodást serkentő költség-haszon, illetve költség-hatékonyság elemzésen alapuló problémakezelés jeleként látszik körvonalazódnia az a szemlélet, ami a hangsúlyt nem a büntetőjogias jellegű szabályozás szigorának fokozására, hanem olyan, a realitásokhoz rugalmasan alkalmazkodó szabályozások elterjesztésére helyezi, aminek lényege: a rövid és hosszú távú egyéni érdekek követése teszi értelmetlenné a normasértést. Ugyanezen felfogás része annak felülvizsgálata, hogy – felismerve a társadalom reális szükségleteit, érdekeit, érték- és normarendszeréből fakadó jellegzetességeket – újragondolja, s ha kell újraszabályozza a jelenleg a fekete, ill. a szürkegazdaság körébe tartozó jelenségeket. A cél: nem minél több normaszegőt kreálni, hanem minél több személyt bevonni az állam által ellenőrizhető gazdaság szférájába, mégpedig elsősorban nem a tilalmak, hanem az egyéni érdekek preferálása útján.*

A feketegazdaság láthatatlan forradalmáról beszélnek egyes jelentések. A legfrissebb európai példák arra figyelmeztetnek, hogy „az a merkantilista kormány, amely ellenáll a reformoknak és a szükséges intézményi változtatásoknak, az erőszak malmára hajtja a vizet. A diszkrimináció, a túlzott bürokratikus akadályok a legszegényebb rétegek mobilizációját teszik lehetetlenné, felerősítve ezzel egy szélsőséges, erőszakos megoldás bázisát. A merkantilizmus elleni csendes forradalom már igen előrehaladott stádiumban van: a feketegazdaság eredményei ... önmagukért beszélnek. ... A feketegazdaság azonban csak egy módon segít

* Ezt az álláspontot hirdeti pl. Hegedüs Zsuzsa említett riportjában, aki De Gaulle-ra hivatkozva hangsúlyozza: a nagyvállalkozói feketegazdaság jövedelme az állam által ellenőrizhető legális bankszámlákra terelehető. Ez együtt jár az ellenőrzésre hivatott szervezetek jogainak – alkotmányos keretek közötti – bővítésével.

heti az elmaradott állam fejlődését: ha a jogrendszert a valósághoz igazítják, és így tevékenységét minél előbb sikerül legalizálni. ... A politikai voluntarizmus ideje lejárt, már rég nem a politikusok alakítják a gazdaság működését.¹⁰

Az egyes országok gazdasági, politikai és jogi viszonyainak állapotát vélhetően jól lehetne mérni az egy főre jutó testőrök és pénzbehajtók számán. Az olyan országokban, ahol büntetőügyekben esetleg éveken keresztül nem születik jogerős döntés, polgári perekben a felek az igazságszolgáltatás igénybevételével éveken keresztül nem képesek jogos igényeiknek érvényt szerezni, ott a jogalkalmazás csődöt mondott. Az ilyen helyeken előbb-utóbb az ügyeket „gyorsított eljárásban”, ám a törvényes eszközök megkerülésével tisztázzák.¹¹

Egyes vélemények szerint az „olajbárók törvényen kívül érzik magukat, ezt külsőségeikben is kifejezik. Magánhadsereggel felérő testőrséget tartanak fenn, és hadüzenet nélküli háborút folytatnak a hatalom helyi szervezeteivel. Nyilvánosan kérkednek azzal, hogy zsebükben a rendőr, a vámos, az újságíró, az ügyész, a bíró. ... Három évvel ezelőtt még el lehetett volna taposni azokat a fészkeket, ahol az első olaj- k felhalmozódtak. ... Szó sem volt még akkor arról, hogy bizonyos társaságok a tőkefelhalmozás leg-
jobb módjával az olajat használják, és képesek lesznek évek múltán arra, hogy akár 200 milliárd forint
vámot és adót eltitkoljanak az adóhivatalok tisztviselői elől.”¹²

Kelet-Európa bűnözési helyzetének alakulása ma nagymértékben a gazdaságpolitikusok kezében van-
t – szemben Kelet-Európa ma már menthetetlennek látszó számos államával – a politika reális
atívát valósíthat meg, ami azonban számos elemében a nyugat-európaival eltérő kell legyen. Többen
élik, hogy e régióknak leginkább egy ún. alternatív ökoszociális piaci modell felelne meg.¹³ Jelenleg
an még inkább jellemző a múlt örökségének lerombolása, szétszedése, tönkretétele, mint az új rend
lapozása – hosszú távra. Európa e régiójában várhatóan nagyon rövid időn belül általános óhajként
rtikulálódni a bizonytalanság csökkenése, a kiszámíthatóság és a stabilitás.¹⁴

criminológia paradigmaváltása tehát három dimenzióban zajlik:

A racionális bűnmegelőzésre korlátozva erejét a tradicionális bűncelekmények halmazán belül fejt
vékenységét – ideértve a kriminálpolitika befolyásolását.

Az ok-kutatással, mint céllal szakítva a preventív stratégiák kidolgozására koncentrálnak (ahol az ok-
ás, ha szükség van rá, legfeljebb eszköz). A bűncelekményeket elkerülő stratégia kidolgozása a fel-
t. A legfőbb célcsoportok a bűnalkalom-elkerülő stratégiák kialakítására: az állam, a közösségek és az
pek.¹⁵ Az első célcsoport esetében a politikai döntéshozatal, az utolsóban a situáció-orientált akció
k döntő szerepet, míg a középsőben mindkét fajta preventív aktivitás szerephez jut.

Egyetértve Szabó Andrással,¹⁶ helyre kell állítani a büntetőjog intézményrendszerének logikai rendjét.
nt és diszciplína legfontosabb kategóriája nem a bűncelekmény, hanem a büntetés. Ezzel válik el a
etőjog a többi jogágtól. Ebből következik, hogy a büntetőjog – alkotmányban is rögzítendő – garan-
szabályai a büntetésre, a büntethetőségre kell vonatkozzanak.

¹⁰ Inotai E.: A feketegazdaság láthatatlan forradalma. Népszabadság 1995. febr. 11. 17., 19. pp.

¹¹ Az olajmanipulációkban kétes értékű nemzetközi hírnévre tett Magyarországon pl. éveken keresztül csak vizsgálatok, eljárás-
sok folytak, ám jogerősen ezen vizsgálatok megkezdését követő három éven belül egyetlen ügyet sem zártak véglegesen, büntető
ítélettel le. Ez pedig a döntéshozókra is rátereli a gyanút: valamilyen módon ők is érdekeltek a zavaros ügyletek fenntartásában.
Vö.: Tanács I.: Határvidék. Népszabadság 1994. szept. 10. 18. p.

¹² Vö.: Halász M.: Sok magyar nábob. Heti Világgazdaság 1995. január 14. 66. p.

¹³ Vö.: korábban Luká T., újabban Siklay I. elképzeléseit a feketegazdaság és -kereskedelem visszaszorításáról. Hovanyecz L.:
Fekete helyett fehérgazdaságot. Népszabadság 1995. febr. 13. 13. p.

¹⁴ Vö.: Pataki F.: Társadalomlélektani prognózis-küldetés. Magyar Tudomány 1994/12. 1459–1475. pp.

¹⁵ Vö.: Graham elmélet, de részben e felfogást alkalmazza Van Dijk is.

¹⁶ Szabó András: Büntetőpolitika és alkotmányosság. Kézirat a Magyar Kriminológiai Társaság I. vándorgyűlésére. Szolnok,
1994.